

LÄSNÄOLEVAA JA SITOUTUNUTTA Osallistumisen hyöty ja mielekkyys etnologisessa tutkimuksessa¹

Tytti Steel ja Eerika Koskinen-Koivisto

Osallistavuus on yksi 2010-luvun iskusanoista. Esimerkkejä yhteiskunnallisesta osallistamisesta ovat kansalaisaloitteet² ja vaikkapa YK:n Lasten oikeuksien sopimus³, jossa korostetaan lasten oikeutta osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon.⁴ Osallistavuus kestävän kehityksen edistäjänä liitetään köyhyyden ja epätasa-arvon poistamiseen sekä tieteellisen tiedon ja sukupuolten tasa-arvon edistämiseen.⁵ Osallistavia tutkimusmenetelmiä on käytetty ihmistieteissä voimaannuttamaan yksilöitä ja yhteisöjä mutta myös auttamaan yrityksiä ja organisaatioita parempiin tu-

loksiin tehostamalla työhön kuuluvia prosesseja tai parantamalla jonkin tuotteen käytettävyyttä.⁶ Osallistavassa tutkimusprosessissa osallistujat määrittelevät omat todellisuutensa ja löytävät ratkaisuja ongelmiin yhdessä tuotetun tiedon avulla.⁷ Osallistavassa toimintatutkimuksessa ”tutkittavasta” tulee kansatutkija, osallinen tiedon tuottamisen prosessissa. Yhteisesti tuotettu tieto puolestaan voi olla mahdollisuus ajaa yhteisön asioita esimerkiksi politiikassa.⁸

Osallistavuus voidaan ymmärtää monella eri tavalla.⁹ Esimerkiksi kehitysyhteistyön parissa osallistavista menetelmistä tuli suosittuja 1980-luvulla, ja 2000-luvulle tultaessa niiden käyttöä on myös kritisoitu vahvasti. Erityisesti on kyseenalaistettu sitä, että ”osallistettavat” yhteisöt nähtiin usein hyvin harmonisina kokonaisuuksina, jolloin ryhmän sisäiset intersektionaaliset erot ja valta-asetelmat jäivät näkymättömiksi.¹⁰ Kriitikot ovat myös tuoneet esiin, että osallistavat menetelmät valtavirtaistuivat ilman että niiden vaikuttavuutta juurikaan mietittiin. Liian usein kävikin niin, että paikallisyhteisön näkemykset eivät kulkeutuneet päättäjille, vaan osallistujat – jotka usein olivat paikallisyhteisössä valtaa pitäviä – pääsivät käyttämään osallistavia menetelmiä omaksi eikä edustamansa yhteisön hyödyksi.¹¹ Aiemmassa tutkimuksessa osallistujien yksilöllisiä motiiveja on tutkittu ja sitä kautta ymmärretty vähän.¹² Yksi artikkelimme lähtökohta on

1 Tytti Steelin osalta artikkeli on kirjoitettu Suomen Akatemian yhteydessä toimivan Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoituksella, hankenumero 292883. Eerika Koskinen-Koiviston tutkimusta on rahoittanut Suomen Kulttuurirahasto.
2 Kansalaisaloitteen kautta voi ehdottaa muutoksia Suomen lainsäädäntöön. Oikeusministeriön ylläpitämä kansalaisaloite-verkkosivu <https://www.kansalaisaloite.fi/fi> (20.7.2017).
3 Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimus 1989, <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/> (20.7.2017).
4 Acharya & Dutta 2013.
5 Servaes 2013.

6 Otto & Smith 2013.

7 Whyte et al. 1991.

8 Gubrium & Harper 2013, 13.

9 Mosse 2007.

10 Cooke & Kothari 2007; Hickey & Mohan 2004.

11 Hickey & Mohan 2004.

12 Cleaver 2007.

siinä (itse)kriittisessä havainnossa, että olemme suhtautuneet tutkimuksen osallistavuuteen melko idealistisesti.

Artikkelimme pureutuu osallistavan etnologisen tutkimuksen vuorovaikutuksellisuuteen ja vastavuoroisuuteen. Artikkelin perustuu tutkimuksiimme, jotka käsittelevät osallistavaa kulttuuri-perintötyötä ja työelämän (epä)tasa-arvoa. Omien hankkeidemme pohjalta kartoitamme, mitä osallistavuus voi olla ja miten sen voisi toteuttaa etnologisen tutkimuksen kontekstissa. Pohdimme tutkittavan aktiivisen roolin mahdollisuuksia ja rajoituksia aineiston ja tiedontuotannon prosessissa aiemman tutkimuksen ja omien esimerkkien kautta. Kysymme, mitä etnologiseen tutkimukseen osallistajat olettavat ja toivovat saavansa tutkimuksesta. Mitä hyötyä tutkittaville voi olla osallistumisestaan ja kohtaavatko tutkijan ja tutkittavan olettamukset yhteistyöstä?

Yksi varhainen esimerkki osallistavasta tutkimuksesta on sosiologi William Foote Whyten *Street Corner Society*, joka kertoo elämästä amerikan-italialaisessa slummissa. Ensimmäisen kerän vuonna 1943 julkaistun tutkimuksen aineiston keruussa ja tulkinnassa oli mukana yhteisön jäseniä.¹³ Whyte on todennut, että tuolloin osallistujilla oli todennäköisesti odotuksia siitä, että osallistuminen olisi auttanut yhteisön jäseniä jollakin tavalla, mutta selkeää toimintasuunnitelmaa ei ollut.¹⁴ Tutkimukseen osallistuvat panostavat joskus paljonkin aikaa ja vaivaa tutkimukseen, mutta saavat siitä harvemmin palkkaan tai palkkioon verrattavaa rahallista korvausta. Joissakin olosuhteissa rahallista korvausta myös pidettäisiin epäeettisenä. Osallistumisesta mak-

¹³ Whyte 1943.

¹⁴ Whyte 1991.

saminen saattaisi esimerkiksi vääristää tutkimustuloksia silloin kun rahoittaja tutkii omaa toimintaansa. Rahallinen hyöty saattaisi jopa pakottaa mukaan taloudellisesti vaikeassa tilanteessa olevia, jotka muuten eivät haluaisi osallistua pelätessään itselleen koituvia seurauksia, jos ovat tunnistettavissa tutkimuksen tuottamista julkaisuista, valokuvista tai videoista.¹⁵ On väitetty, että erityisesti kehittyvissä maissa osallistavaan tutkimusprojektiin kutsutulla henkilöllä ei ole todellista mahdollisuutta kieltäytyä osallistumisesta.¹⁶

Inspiraationa ja ajatustemme jäsentäjänä hyödynnämme Pierre Bourdieun teoriaa erilaisista pääoman muodoista. Oletamme, että osallistavan tutkimuksen osallistuja toivoo ja ehkä edellyttääkin saavansa itselleen tai viiteryhмälleen jotakin hyötyä osallistumisen seurauksena. Bourdieu hahmottaa ”perinteisen” taloudellisen pääoman lisäksi kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman muodot: taloudellinen pääoma on välittömästi ja suoraan vaihdettavissa rahaksi. Kulttuurinen pääoma on materiaalista (kirjoja, taideteoksia ja muita kulttuurituotteita) tai ruumiillista (*embodied*) osaamista ja ymmärrystä. Kulttuurinen pääoma on joissakin olosuhteissa vaihdettavissa taloudelliseksi pääomaksi. Sosiaalisen pääoman avulla eli sosiaalisten verkostojen ja niiden vastavuoroisen toiminnan kautta on myös joissakin oloissa mahdollisuus taloudellisen pääoman kartuttamiseen.¹⁷ Näin kuvattuna taloudellisen pääoman merkityksen korostuminen saattaa tuntua ankealta lähtökohdalta, mutta mielestämme on tärkeää puhua myös tutkimuksen taloudellisista hyödyistä avoimesti.

¹⁵ Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009.

¹⁶ Cleaver 2007.

¹⁷ Bourdieu 1986; Oinas, Ruuskanen, Kankainen, Anttila & Kivitalo 2018.

Tutkijahan lähtee useimmiten osallistavaa hanketta tekemään palkattuna työntekijänä. Osallistujat taas miettivät, kokevatko saavansa osallistumisesta jotakin muuta hyötyä itselleen. Tämä lähtökohta asettaa tutkijan ja muut osallistujat lähtökohtaisesti epätasa-arvoiseen asemaan osallistavassa tutkimusprosessissa. Toisaalta ainakin itse toivomme, että omiin hankkeisiimme osallistujat todella saisivat osallistumisestaan jotakin konkreettista hyötyä, vaikka ymmärrämmekin hyödyn ajatuksen laajasti, esimerkiksi hyvinvoinnin lisääntymisenä ja osaamisen karttumisena.

Sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma ovat toisiinsa sidoksissa. Sosiologi Kaj Ilmonen on hahmottanut sosiaalisen pääoman käsitteessä kolmenlaisia aineksia: ensiksi sosiaaliset verkostot ja niiden organisoitumisen tavat, toiseksi luottamuksen ja kolmanneksi normatiiviset säännöt ja vastavuoroisuuden odotukset.¹⁸ Sosiaalisen pääoman käsitettä väitöskirjassaan soveltanut etnologit Pilvi Hämeenaho on puolestaan todennut, että eri tutkijoiden tekemissä käsitteen määrittelyissä korostuvat yhteisöllisyys ja toimijoiden välinen luottamus. Hämeenahon mukaan sosiaalinen pääoma nähdäänkin ylikorostuneen individualismin vastavoimana ja useat tutkijat ovat nähneet sen myös selitystekijänä eri yhteisöjen menestymisen eroille.¹⁹ Tutkijalle sosiaaliset verkostot ja niissä vaikuttava kulttuurinen pääoma ovat kanava ymmärtää tutkittavaa kenttää, sen arkea ja merkityksiä. Tutkimusprojektiin osallistumisen motivaationa voi puolestaan olla sosiaalisen pääoman kartuttaminen ja/tai sen jakaminen.

¹⁸ Ilmonen 2000, 10.

¹⁹ Hämeenaho 2014, 167–169.

Osallistavuus etnografiassa ja etnologiassa

Amerikan-italialaisia slummeja tutkinut William Foote Whyte on ollut nimeämässä ja vakiinnuttamassa Participatory Action Research (PAR) -tutkimussuuntausta 1990-luvun alkupuolelta lähtien.²⁰ Suomenkielinen termi toimintatutkimus merkitsee tutkimustapaa, jossa tutkija osallistuu tutkittavien elämään ja pyrkii vaikuttamaan esimerkiksi erilaisten interventioiden kautta tutkimuskohteeseensa.²¹ Osallistava toimintatutkimus (PAR) tarkoittaa kuitenkin tutkimusprosessia, jossa ”tutkittavat” ovat mukana tutkimusprosessin alusta loppuun, tehtävän määrittelystä tulosten julkaisemiseen.²² Osallistujien mukanaoloa koko tutkimusprosessissa painottaa myös yhteistyössä tehtävästä etnografiasta kirjoittanut antropologi Luke Lassiter.²³ Hän korostaa osallistavan tutkimuksen eettistä velvoitetta ja poliittisesti tiedostavan tutkimusotteen merkitystä erityisesti vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen kohdalla. ”Vieraiden” ja vähemmistökulttuurien tutkimuksessa onkin lukuisia esimerkkejä ”tutkittavien” osallistumisesta tutkimuksen suunnitteluun ja aineiston keruuseen, mutta ei yhtä paljon osallistumista aineiston tulkintaan ja analyysiin.²⁴

Antropologi Luke Lassiter on todennut, että etnografia on luonteeltaan yhteistyöhön perustuvaa (*collaborative*), eikä yhtään etnografista tutkimusta olisi syntynyt ilman ”kentän” myötä-

²⁰ Whyte 1991.

²¹ KvaliMOTV, http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_4.html (26.7.2017).

²² Whyte et al. 1991.

²³ Lassiter 2005.

²⁴ Byrne, Canavan & Millar 2009.

vaikutusta.²⁵ Etnologia lähestyy ihmistä oman arkensa asiantuntijana, ja ”oppipojan” roolia pidetään hyvänä strategiana lähestyä kentällä tavattuja ihmisiä.²⁶ Yksi etnografisen tutkimustradition osin vanhentuneista, mutta taustalla edelleen vaikuttavista ihan-teista on kuitenkin ollut tutkijan asema neutraalina havainnoijana, joka ei vaikuta tutkimuskohteeseen, eikä anna ”kentän” vaikuttaa itseensä.²⁷ Jatkuva liike kentällä eläytymisen ja toisaalta kirjoituspöydän ääressä kentältä etääntymisen välillä on ollut yksi tärkeä teema metodologisissa keskusteluissa. Etäisyyden ottoa kentästä on pidetty kriittisen tutkimuksen perusedellytyksenä. Esimerkiksi uskontoantropologi René Gothonin käsitteistössä sitoutuneisuus tarkoittaa sitä, että tutkija ei pääse irti kentästä, eikä siis tee kriittistä tutkimusta.²⁸ Sitoutuneisuutta on kuitenkin käytännössä mahdotonta täysin välttää ja nykytutkimuksessa sitoutuneisuus ymmärretään tutkijan paikan tiedostamisena, jonka aukikirjoittaminen on välttämätöntä.²⁹ Viime vuosikymmeninä erilaiset eksplisiittisesti ”tutkittavia” aktivoimaan pyrkivät tutkimusotteet ovat tulleet suosituimmiksi myös etnografisessa tutkimuksessa. Voidaan puhua jopa ”osallistavasta käännteestä”, joka sijoittuu 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle.³⁰

Erityisesti vähemmistöihin ja pienyhteisöihin kohdistuvassa tutkimuksessa on vaadittu tutkittavien osallistamista tutkimusprosessiin ja sen tulosten arviointiin.³¹ Kulttuurintutkimuksessa

25 Lassiter 2005, 16–17.

26 Kajser 1999; Murchison 2010.

27 Otto & Smith 2013.

28 Esim. Gothóni 1997.

29 Gubrium & Harper 2013, 27.

30 Gubrium & Harper 2013, 29.

31 Gubrium & Harper 2013, 31; Lassiter 2005.

on puhuttu tällöin esimerkiksi kanssatutkijuudesta tai vastavuoroisesta etnografiasta³², joihin kuuluu olennaisena osana tutkittavan oikeus arvioida ja kommentoida tutkijan tekstejä erityisesti silloin, kun tutkimus on keskittynyt yksilöihin tai arkaluonteisiin asioihin. Lassiter kuitenkin erottaa vastavuoroisen tutkimuksen, jossa tutkimustuloksia ”palautetaan” tutkittavalle yhteisölle, varsinaisesta yhteistyöstä tehdystä tutkimuksesta (*collaborative research*).³³ Lassiter siis painottaa tutkimuksen ”demokratisoimista” sitä kautta, että ”tutkittavat” osallistuvat koko tutkimusprosessiin, eivät ainoastaan sen yhteen vaiheeseen. Viime vuosikymmeninä materiaalisen kulttuuriperinnön tutkimuksessa ja suojelussa on alettu niin ikään soveltaa yhteisöarkeologista ja etnografista tutkimusotetta.³⁴ Yhteisöllisessä kulttuuriperintötyössä hyödynnetään paikallistietoutta ja muistitietoa niin kohteiden ja materiaalisen kulttuuriperinnön kartoittamisessa, tunnistamisessa kuin siihen liittyvien merkitysten ja rituaalien ymmärtämisessä ja tulkinnassa.³⁵ Työelämän tutkimuksessa keskiössä puolestaan ovat olleet yhteiskehittäminen organisaatioissa tuloksellisuuden ja hyvinvoinnin lisääntymisen näkökulmista.³⁶

Jo ennen osallistavan tutkimuksen tuloa muotitermiksi antropologian ja sosiologian piirissä tehtiin tutkimusta, joka voidaan laskea osallistavaksi tutkimukseksi. Osallistuvassa havainnoinnissa on tavallista, että jotkut tutkimukseen osallistuvat antavat tutkijalle enemmän aikaansa ja jakavat ajatuksiaan syvällisem-

32 Vastavuoroisuudesta esim. Lawless 1992; kanssatutkijuuden kritiikistä ks. Ahmed 2000, 55–74.

33 Lassiter 2005, 16–17.

34 Ks. esim. Simpson 2008; Moser et al. 2002.

35 Simpson 2008.

36 Syvänen 2008.

min kuin toiset osallistajat. Nämä niin sanotut ”avaininformantit” ovat usein olleet aktiivisia toimijoita tutkimuksessa ja heidän roolinsa hahmotettu yhteisöidensä portinvartijoina.³⁷ Aiemmassa tutkimuksessa ”avaininformanttien” osuus tutkimuksen teosta on vain saattanut jäädä tutkijalta kertomatta, kun objektiivisuuden vaatimusten mukaisesti tekstistä on häivytetty kaikki tutkimuksen tekemisen subjektit, myös tutkija itse omine ajatuksineen.³⁸ Tässä mielessä myös kansatieteelliset kyselyt ja haastattelut voi nähdä osallistavana tutkimuksena, sillä tutkijat luottivat vastaajien kykyyn kuvata kulttuurisia ilmiöitä tutkimukselle hyödyllisellä tavalla. Kyselyihin vastaajat ja haastatteluihin osallistajat eivät ole olleet passiivisia tutkijan katseen tai analyysin kohteita, vaan ovat voineet itse valita mitä ja miten kertovat elämästään. Tutkijan vaikutusta tämän tyyppisten aineistojen tuottamisessa on pohdittu pitkään eri näkökulmista.³⁹ Suomalaiset tutkijat ovat myös nostaneet esiin vastaajien ja haasteltavien aktiivisen roolin oman historiansa ja kulttuuriperintönsä tuottajina ja määrittelijöitä.⁴⁰ Mielestämme myös tietoista suomen kielen tai vähemmistökielien käyttöä tutkimuksen kielenä voidaan pitää tärkeänä osallistamista mahdollistavana tekijänä.

Osallistavan tutkimuksen lopputuloksena nähdään useimmiten muutakin kuin akateemista tutkimustekstiä. Tutkimus voi olla yhteistä reflektointia esimerkiksi videoiden/elokuvien, mallien (*mock-ups*), lavasteiden tai rekvisiitan, prototyypin,

37 Whyte 1991.

38 Gubrium & Harper 2013, 28.

39 Esim. Aro 1996; Korhonen 1996; Peltonen 1996; Snellman 1996; Pöysä 1997.

40 Helsti 2000; Lillbroända-Annala 2013; Mikkola 2009; Olsson 2011.

pelien ja esitysten kautta.⁴¹ Digitaalisia osallistavan tutkimuksen välineitä ovat ainakin tarinankerronnan erilaiset muodot (esim. videot, Photovoice-menetelmä), yhteisblogin, interaktiivinen multimedia sekä paikkatietojärjestelmiä hyödyntävä osallistava GIS.⁴² Digitalisaation ja Internetin myötä tutkimusta voi tehdä virtuaalisesti ja sen etenemistä pääsee seuraamaan helposti, aikaan ja paikkaan rajoittumatta. Tämä on radikaali muutos juuri osallistumisen mahdollisuuksien näkökulmasta. Antropologi George Marcus nimittää osallistamisen mahdollistavaa tilaa tai ulottuvuutta kolmanneksi tilaksi. Nämä toimivat ikään kuin jaettuina laboratorioina, joissa valmiiden akateemisten tekstien sijaan osalliset sekä tutkija tuottavat yhdessä erilaisia työversioita tutkittavasta teemasta. Näiden tilojen haasteena on digitaalisuuteen liittyvät valta-asetat, käännöstyökalujen kehittyminen ja verkkoteknologioita hallitseva neoliberalismi, joka kulminoituu tällä hetkellä mainosteollisuuden kytkeytymisessä suosituimpiin hakukoneisiin ja sosiaaliseen mediaan.⁴³ Osallistavan tutkimuksen digitaaliset mahdollisuudet ovatkin koko ajan muutoksessa oleva kenttä, jossa löydetään jatkuvasti tapoja tehdä tutkimusta uudella tavalla, mikä heijastuu metodologiaan ja käsitteisiin.⁴⁴

Seuraavaksi esittelemme osallistavat tutkimushankkeet, joissa olemme itse olleet mukana. Sitten siirrymme tarkastelemaan osallistumisen ja osallistamisen teemoja omien tutkimustemme kautta hyödyntäen Bourdieun teoriaa erilaisista pääoman muodoista.

41 Otto & Smith 2013, 11.

42 Gubrium & Harper 2013, 18.

43 Marcus 2014.

44 Gubrium & Harper 2013, 19.

Osallistavaa kulttuuriperintötyötä ja toimintatutkimusta työelämän tasa-arvosta

Tytti Steel on ollut suunnittelemassa ja toteuttamassa suurempaan työelämän tasa-arvoa käsittelevään tutkimukseen⁴⁵ kuuluvaa osahanketta, jossa lähdettiin tavoittelemaan osallistavan tutkimuksen menetelmiä (tässä tekstissä Projekt 1). Tutkimuskohteena on yli 50-vuotiaiden työnhakijoiden pääsy työelämään ja yhteistoiminta sijoittui Kotkan Merikeskus Vellamoon, jossa sekä Kymenlaakson museo että Suomen merimuseo ovat olleet mukana yhteistyössä. Tutkimus alkoi syksyllä 2016, kun koolle kutsuttiin suunnittelukokouksiin paikallisen TE-toimiston asiantuntijoita sekä muita paikallisia toimijoita, jotka tekevät töitä työttömien työnhakijoiden asioiden parissa. Kokouksia järjestettiin kaksi ja jälkimmäiseen saatiin mukaan myös yksi kokemusasiantuntija.

Loppusyksystä 2016 järjestettiin kaikille avoin yleisötilaisuus (140 osallistujaa) ja sen jälkeen neljän tapaamisen sarja ennakkoon ilmoittautuneille osallistujille (noin 30 aktiivista osallistujaa). Alkuvuodesta 2017 haastateltiin syksyn tapaamisten sarjaan osallistuneita (16 haastateltavaa). Keväällä 2017 järjestettiin toinen neljän tapaamisen sarja, jossa ryhmäkokoja pienennettiin hieman ja jokaisessa tapaamisessa oli noin 20 osallistujaa paikalla yhdellä kertaa. Loppukevästä haastateltiin vielä 14 jälkimmäiseen tapaamisten sarjaan osallistunutta. Haastattelujen lisäksi hankkeessa on tuotettu monenlaisia aineistoja: ryhmäkeskuste-

⁴⁵ Yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti kestävä tulevaisuuden työelämä (WeAll)-tutkimuskonsortio.

lujen äänitallenteita, osallistujien tekemiä muistiinpanoja pienryhmäkeskusteluista, tutkijan ja tutkimusavustajan kirjoittamia etnografisia muistiinpanoja sekä vastauksia pieniin kyselyihin, joita tehtiin pitkin matkaa. Tässä artikkelissa on aineistona käytetty ilmoittautumislomakkeella kerättyä tietoa siitä, miksi osallistujia haluaa olla mukana sekä haastatteluja ja tutkijan etnografisia muistiinpanoja.

Eerika Koskinen-Koivisto puolestaan osallistui hankkeeseen, jossa tutkittiin Lapin toisen maailmansodan kulttuuriperintöä ja erityisesti siihen liittyvien vaikeita ja synkkiä teemoja kuten saksalaisten läsnäoloa ja entisten aseveljien välillä käytyä sotaa (tässä artikkelissa Projekt 2). Hankkeessa pyrittiin ymmärtämään sodan materiaalliseen kulttuuriperintöön sisältyviä ristiriitaisia merkityksiä ja ilmiöitä kuten sotahistoriaharrastuksia, keräilyä ja kulttuuriperintöaktivismia nimenomaan paikallisten ihmisten näkökulmasta. Hankkeessa toteutettiin vuosina 2016 ja 2017 yhteisöarkeologiset kaivaukset Inarissa yhteistyössä Inarin kylässä sijaitsevan valtakunnallisen saamelaismuseo Siidan sekä vapaaehtoisten osallistujien kanssa. Vuoden 2016 kaivausten aikana järjestettiin useita yleisötapahtumia kuten esitelmiä, yleisöopastuksia kaivausalueella sekä Inarin kirkonkylän sota-ajan muistitietoa ja kohteita esittelevä kävelykierros. Kierrosta veti paikallinen historiaharrastaja, jonka ansiosta tutkimusryhmä oli kuullut ja saanut ainutlaatuista tietoa myös kaivauspaikaksi valikoituneesta sotasairaalamuistista. Kaivausten yhteydessä järjestettyihin yleisötapahtumiin osallistui noin 30 kyläläistä, joista osa oli kesäasukkaita. Monet heistä osallistuivat useaan hankkeen jär-

Kuva 1. *Lapin synkkä kulttuuriperintö* -hankkeen tutkija Suzie Thomas dokumentoi yleisökaivauksia Inarissa elokuussa 2016. Kuva: Eerika Koskinen-Koivisto.

jestämään aktiviteettiin.⁴⁶ Muutamat asukkaat sekä eri ikäryhmiä edustavat nykyään muualla asuvat, mutta alueelta kotoisin olevat osallistuivat keskusteluihin ja tiedonkeruuseen innokkaasti sosiaalisessa mediassa.

Näistä hankekuvauksista käy ilmi, että tutkittavien henkilöiden lisäksi tutkimuksiin on osallistunut monenlaisia organisaatioita: yhdistyksiä sekä valtiollisia, kunnallisia ja säätiöpohjaisia toimijoita, esimerkkihankkeissamme erityisesti museoita. Esimerkiksi Suomen Akatemian uudessa rahoitusmuodossa, strategisen tutkimuksen neuvoston rahoituksessa, edellytetään tutkimushankkeelta laajaa sidosryhmäyhteistyötä. Käytännössä laajan tutkimushankkeen ”työpaketeilla” tai osahankkeilla on omat yh-

46 Banks, Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2018.

teistyökumppaninsa ja sidosryhmät osallistuvat tutkimukseen vaihtelevasti. Jotkut saattavat olla mukana prosessin alusta loppuun, toiset vain osan aikaa tai yhteistyö voi painottua pelkästään tulosten jakamiseen eri yleisöille. Joka tapauksessa sidosryhmien kanssa työskentely tuo osallistavan tutkimuksen pohdintoihin uuden tason, jota on syytä tulevaisuudessa tarkastella lähemmin. Enää ei olekaan kyse pelkästään yksilöiden välisestä yhteistyöstä, vaan osallistujan taustaorganisaation arvot, tavoitteet ja resurssit ovat mahdollistamassa ja rajaamassa yhteistoimintaa.⁴⁷

Toimijoiden erilaiset tavoitteet tai käytännöt asettavat usein haasteita yhteistyölle. Esimerkiksi museoyhteistyössä on huomioitava, että valta- ja maakunnallisten sekä useimpien erikoismuseoiden tallennustoimintaa ohjaavat valtakunnallinen nykydokumentoinnin tallennussuunnitelma TAKO sekä muut alueelliset ja temaattiset painotukset. Lapissa toisen maailmansodan tapahtumat koskettivat suomalaisten lisäksi myös saamelaisyhteisöä. Vuonna 1998 valmistuneessa saamelaismuseo Siidan perusnäyttelyssä ei kuitenkaan ole aiemmin haluttu korostaa sodan vaikutuksia yhteisöön, vaan saamelaisyhteisön elinvoimaisuutta ja omaa identiteettiä.⁴⁸ Näyttelyä ollaan kuitenkin parhaillaan uudistamassa, ja viime vuosina museon arkeologi Eija Ojanlatva on tehnyt mittavaa kartoitustyötä toisen maailmansodan aikaisissa sotakohteissa Inarin kunnan alueella. Lisäksi Inarin kunnan kirjaston *Tarinoita Inarista* -hanke⁴⁹ on tallentanut mittavan määrän

47 Ks. myös Mosse 2007.

48 Ks. Thomas & Koskinen-Koivisto 2016.

49 *Tarinoita Inarista* -hankkeen äänitearkistossa on 404 tarinaa joiden teemat liittyvät elinkeinoihin, savotoihin, matkailu- ja sotahistoriaan, jälleenrakennukseen ja tiestörakentamiseen. Kaikki aineisto on myös rinnakaistallennettu Finnaan. <http://www.tarinoideninari.fi/>.

myös sotaan liittyvää muistitietoa. Toisen maailmansodan kulttuuriperintö kiinnostaa siis tutkijoiden ohella useita paikallisia toimijoita, ja onkin todennäköistä, että yhteistoiminta hyödyttää kaikkia osapuolia ja synnyttää uusia avauksia. Eriävät intressit olisi kuitenkin syytä tunnistaa ja niistäkin keskustella avoimesti.

Kulttuurinen pääoma ja osallistava tutkimus

Kulttuurinen, sosiaalinen ja taloudellinen pääoma yhteenkietoutuvat joissakin osallistavissa tutkimushankkeissa. Tästä esimerkkinä on kanadalainen espanjankielisten ulkomaalaistaustaisten naisten terveyttä koskeva osallistava toimintatutkimus, jossa rekrytoitiin joukko latino-vähemmistöön kuuluvia naisia terveysneuvojiksi ja tutkimuksen tekijöiksi. Naiset osallistuivat ensin kolme kuukautta kestäneeseen koulutukseen, josta he saivat rahallisen palkkion. Koulutuksen jälkeen neuvot jalkautuivat yhteisöön haastattelemaan naisia heidän terveyskäsitteistään ja kertomaan heille tarjolla olevista palveluista sekä valistamaan haastateltavia terveysasioissa. Osallistujilla oli siis kulttuurista pääomaa (kielellistä osaamista), jota he täydensivät terveydenhoitoon liittyvällä tiedolla. Osallistujilla oli myös sosiaalista pääomaa, verkostoja, joiden avulla he saattoivat löytää palveluiden ulkopuolelle jääneitä maahanmuuttajataustaisia naisia, joita hankkeen avulla tavoiteltiin. Työttömille ja koulutusta vastamattomissa töissä työskennelleille osallistujille tutkimus tarjosi mahdollisuuden kartuttaa kulttuurista osaamista toiveenaan

työllistyä terveysneuvojana myöhemmin.⁵⁰ Kulttuurisen pääoman kartuttaminen on ollut myös tässä artikkelissa esiteltävien hankkeiden osallistujien tavoitteena, mutta eri tavoin.

Kulttuurisen pääoman kartuttaminen on motivoinut yleisöä osallistumaan Lapin sota-ajan kulttuuriperintöön liittyvän Projektin 2:n toimintaan. Paikalliset yleisöohjelmaan osaa ottaneet halusivat lisätä paikallistietouttaan ja tavata tutkijoita, jotka ovat kiinnostuneet heidän kulttuuriperinnöstään. Vapaaehtoisina arkeologisilla kaivauksilla toimineet, joista vain kolme oli kotoisin Lapin alueelta ja muut olivat saapuneet paikalle kaukaakin, puolestaan tavoittelivat joko yleistä tietoutta historiasta tai edistivät jotain tiettyä historiaan suuntautunutta harrastustaan kerryttämällä tietoutta arkeologisista tutkimusmenetelmistä. Kaikki osallistajat olivat suuntautuneet kulttuuriseen osaamiseen perehtymällä paikalliseen ja ylijarjaiseen eurooppalaiseen sotahistoriaan. Kiinnostavaa oli, että valtaosa kaikista osallistujista oli naisia. Osalla kaivauksille ja sen yleisöohjelmaan osallistuneista oli saksalaisia perheenjäseniä, mikä lisäsi heidän kiinnostustaan Lapin saksalaisaikaan kohtaan.⁵¹ Heille ja monille kaivauksia seuranneille paikallisille kaivausten kautta saatava tieto selvitti menneisyyden monimutkaisia tapahtumia, loi uusia näkökulmia suvun historiaan ja vahvisti paikallista identiteettiä. Tutkijoiden ja vapaaehtoisten kaivajien kesken syntyi ”Innokkaat kaivajat”-niminen Facebook-ryhmä, jossa jaetaan sotahistoriaan liittyviä linkkejä ja tutkimuksen tuloksia ja keskustellaan aihepiiristä. Ryhmä toimii edelleen aktiivisesti sen perustamisen ideoineiden

50 Meyer et al. 2003.

51 Osallistujien taustoista tarkemmin ks. Banks et al. 2018.

ydinjäsenten ja tutkijoiden toimesta. Osa ryhmän jäsenistä osallistui myös hankkeen toisille kesällä 2017 Inarin Kaamasen kylässä järjestämille yleisökaivauksille.

Lähes kaikki Projekti 2:n Lapin alueella haastatellamat paikalliset ihmiset toivoivat, että tutkimus edesauttaisi alueen sotakohteiden suojelua ja saavutettavuutta. Monet odottivat, että kohteille tulisi jonkinlaisia, esimerkiksi mobiiliperustaisia opasteita ja niiden ympärille kehitettäisiin matkailutuotteita. Keskustelu sodan kulttuuriperinnön käytöstä jatkuikin paikallisten toimesta kaivausten päättymisen jälkeen, vaikka vuorovaikutus tutkimusryhmän kanssa katkesi osittain maantieteellisen välimatkan ja toisaalta projektin kenttätöväiheen päättymisen vuoksi. Koska kaivausten tavoitteena oli sekä löytää monimuotoisia toisen maailmansodan jäänteitä että kerryttää mahdollisimman paljon tietoa kohteiden sota-aikaisesta toiminnasta, esittivät monet toiveen mahdollisuudesta valjastaa kaivauspaikka matkailua palvelevaksi uudeksi kulttuurikohteeksi. Moni Inarin kunnan alueella asuva yleisöohjelmaan osallistunut olikin paikalla juuri tätä varten. Onkin mahdollista, että Inarin kirkonkylän aiemmin pimennosta olevasta sodan kulttuuriperinnöstä tehdään kulttuuriperintötuo- te. Koska tämä ei kuitenkaan ollut (akateemisen) tutkimushankkeen tavoite, riippuu kulttuuriperintökohteen kehittämistyö paitsi paikallisista yrittäjistä myös viranomaistyöstä, sillä sotahistoriakohteille olisi saatava myös virallinen status ja suojelu. Tässä kulttuuriperinnöllistämisen prosessissa (*heritagization*)⁵² on aina kyse arvotuksesta ja valinnoista, joilla on usein monia suotuisia vaikutuksia niin alueen kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman kuin

52 Ks. Bendix 2009; ks. myös Lillbroända-Annala 2013, 28–30.

Kuva 2. Vapaaehtoiset työn touhussa Inarin yleisökaivauksilla. Kuva: Eerika Koskinen-Koivisto.

taloudenkin kannalta.⁵³ Kulttuuriperinnöllistäminen voi osallistavassa hankkeessa olla tutkijan ja muiden osallistujien yhteinen projekti ja lähtökohta, jossa paikallisen identiteetin vahvistaminen ja mahdollinen matkailukäyttö ovat molemmat tärkeitä motiiveja toiminnalle ja osallistumiselle.

Projekti 1:n osallistujille kulttuurisen osaamisen kartoittaminen oli myös ensisijaista, mutta keskeisesti oman työllistymisen kannalta; kulttuuriperinnön aspekti jäi hankkeessa pienempään asemaan kuin tutkija ennen yhteisen suunnittelun alkamista ajatteli. Projekti 1:n osallistujat toivoivat saavansa tapaamisista uutta tietoa esimerkiksi TE-toimiston palveluista ja työnantajien näkemyksistä iäkkäämpien työnhakijoiden kohdalla. Perimmäi-

53 Ks. esim. Murzyn-Kupisz & Działek 2013.

nen tavoite osallistumiselle oli toive omasta työllistymisestä. Ilmoittautumisvaiheessa osallistujilta kysyttiin, miksi he halusivat mukaan toimintaan ja yksi vastauksista kuului: ”Työ on kaikki. Ilman työtä ei ole mitään.” Osallistuja näki siis palkkatyöllä olevan paljon suuremman merkityksen kuin pelkkä taloudellinen hyöty. Toisaalta vuorovaikutuksen edetessä kävi ilmi, että jotkut osallistujat olivat jo käytännössä luovuttaneet: he eivät enää tosissaan uskoneet siihen, että tulevat työllistymään. Heidän kohdallaan korostui mahdollisuus kertoa omasta tilanteestaan tutkijalle ja sitä kautta myös työnantajille ja päättäjille.

Projekti 1:n tutkijan alkuperäinen ajatus museonäyttelyn hyödyntämisestä tulevaisuuden työelämän pohdinnassa ei ainakaan toistaiseksi ole toteutunut, sillä kenelläkään osallistujista ei ole ollut aikaa miettiä sitä, miten pohdintaan osallistujia johdateltaisiin. Sekä Kymenlaakson museon että Suomen merimuseon näyttelyissä on runsaasti tietoa menneistä ammateista ja elinkeinoista, ja lisätiedon saaminen niistä oli osallistujille myönteinen lisä osallistumiseen, mutta kukaan ei nähnyt suoraa linkkiä oman tulevan työelämän pohtimisen ja näyttelykäyntien välillä. Useampi osallistuja mainitsi museon mieluisana kokoontumispaikkana, ja yksi totesi vahvasti, että tapaamiset eivät olisi toimineet yhtä hyvin esimerkiksi TE-toimiston tiloissa. Merikeskus Vellamon tilat toivat hänen mukaansa toimintaan sopivaa erityisyyttä, ja osallistujat kokivat hyvin myönteisenä museoiden tarjoaman ilmaisen sisäänpääsyn tutkimukseen osallistujalle ja yhdelle seuralaiselle loppuvuodeksi.

Sosiaalinen pääoma ja osallistava tutkimus

Sosiaalisen pääoman kartuttamista voi pitää kaikkeen ryhmätöimintaan osallistumisen motiivina. Yhteenkuuluvuuden tunne ja hiljaisen tai epävirallisen tiedon saaminen ovat keskeisiä osallistamisen onnistumisen edellytyksiä. Projekti 1:n osallistujille työllistymiseen ja työllistymispalveluihin liittyvän tiedon saaminen oli keskeinen syy osallistumiselle. Tällaisen tiedon voidaan nähdä olevan sekä kulttuurista että sosiaalista pääomaa. Sosiaalisen median alusta LinkedIn, jossa keskustellaan työhön liittyvistä kysymyksistä ja jossa työnhakija voi esitellä osaamistaan mahdollisille tuleville työnantajille, väittää että nykyisin jopa 80 prosenttia työpaikoista löydetään verkostojen kautta. Myös tutkimustiedon mukaan hyvät verkostot omaavalla on paremmat mahdollisuudet löytää työpaikka ja saada siten sosiaalista pääomaa vaihdettua myös taloudelliseksi pääomaksi.⁵⁴

Projekti 2:n osallistujille sosiaalisen pääoman kartuttaminen liittyi enemmän vapaa-aikaan ja paikalliseen sekä sosiaaliseen identiteettiin kuin työelämään. Tutkijoiden kanssa työskentely ja verkostoituminen tarjoavat historiasta kiinnostuneelle viihdykettä ja mahdollisuuksia oppia uutta, mutta mahdollisesti myös sosiaalisen statuksen nousua, erityisesti jos löydöt ovat merkittäviä ja tulokset saavat julkisuutta. Kulttuuriperintöhankeeseen osallistuvalla voi tarjoutua aiemmin mainittu ”avaininformantin” tai ”portinvartijan” rooli, jossa pääsee vaikuttamaan tutkimuksen tuloksiin suosittelemalla tutkijalle tiettyjä ”ääniä” ja tulkintoja, esimerkiksi haastateltavia tai oman suvun ja alueen perimätie-

54 Kortteinen & Tuomikoski 1998; Oinas et al. 2018.

toa.⁵⁵ Tällainen rooli oli Inarin kirkonkylällä sijainneen yleisökai-vausten kohteeksi valitun paikan tutkijoille aiemmin esitelleellä paikallishistorian asiantuntijalla.

Projekti 1:n järjestämään toimintaan osallistuneille sosiaalisen pääoman karttuminen näytti tulevan osittain yllätyksenä. Ryhmätapaamisissa tuli hyvin konkreettisesti esiin, että osallistujat eivät olleetkaan vaikeassa tilanteessa yksin ja monet kokivat saaneensa merkittävää vertaistukea. Ilmoittautumisvaiheessa yksittäiset hankkeesta alustavasti kiinnostuneet ilmaisivat, että eivät halunneetkaan lähteä mukaan, koska he eivät nähneet hyötyvängsä osallistumisesta tarpeeksi. He kaipasivat suoraa työllistymistä eli taloudellista hyötyä. Yksittäisissä kirjallisissa välipalautteissa ja joissakin keskusteluissa osallistujat myös kyseenalaistivat tutkimuksen hyödyn: joku totesi, että tutkimuksesta hyöttyy taloudellisesti välittömästi vain tutkija ja yksi työnhakijoista kysyi, onko toiminnassa mukana ”koekaniinina”.

Useampi osallistuja toi esiin sekä tapaamisissa käydyissä keskusteluissa että haastatteluissa, että yli 50-vuotiaiden työnhakijoiden vaikean tilanteen esiin tuominen oli tärkeä syy osallistumiselle. He toivoivat laajempaa hyväksyntää ja empaattisempaa suhtautumistapaa muilta ihmisiltä ja mahdollista asenteenmuutosta työnantajilta. Tutkijat kertoivat myös hyvin avoimesti, että kyseessä on tutkimushanke, eikä se suoraan johda esimerkiksi harjoittelupaikan saamiseen. TE-toimistosta kuitenkin raportoi-ttiin, että toimintaan osallistuneet olivat aktivoituneet työnhaussa ja yhteydenpidossa TE-toimistoon. Muutamille osallistujille toi-minta oli lyhyestä kestostaan huolimatta merkittävä sysäys eteen-

55 Esim. ”Doc” Whyten tutkimuksessa, Whyte 1943.

päin: yksi kertoi saaneensa toiminnasta kipinän lykkäämäänsä TE-toimistossa käyntiin ja palkkatukipaikan järjestämiseen, toi-nen vaihtoi epätyytyttävät pätkätyöt oman yrityksen pyörittämi-seen. Kaikki haastatellut suhtautuivat toimintaan positiivisesti, mikä on tietysti vapaaehtoisuuteen perustuvassa toiminnassa ja haastattelussa todennäköistä. Osa jälkimmäisen ryhmän jäse-nistä halusi jatkaa ryhmän kokoontumisia omatoimisesti, joten he kokivat sosiaalisen pääoman karttumisen merkittävänä etuna tulevan työelämän ja yleisemminkin hyvinvointinsa kannalta. Yksi hedelmällisimpiä tapoja, joilla tutkimuksen osallistavuus konkretisoitui, oli muutaman osallistujan omatoiminen hanke kirjoittaa paikalliseen kaupunkilehteen juttusarja työttömyyden kokemuksista.⁵⁶

Pohdinta

Luke Lassiterin kehoitusta seuraten olemme tässä tekstissä nos-taneet esiin tutkimuksen osallistujien ja ”kentän” välisen itses-tään selvän suhteen ja osallistumisen hyödyt tietoisien pohdinnan kohteeksi.⁵⁷ Olemme myös samoilla linjoilla Byrnen ja kumppa-neiden kanssa siinä, että osallistava tutkimus on helpommin sanottu kuin tehty, eikä erilaisista hyöty- ja valtasuhteista pääse hel-posti irti. Tutkijan refleksiivinen ajattelu on oltava lähtökohtana koko prosessille, sillä valta säilyy aina tavalla tai toisella tutkijoi-la, jotka Byrnen ja kumppaneiden sanoin voivat antaa suunnit-

56 Juttusarjan aloitus: kaupunkilehti Ankkuri 25.11.2017.

57 Lassiter 2005.

teluprosessin osallistujien käsiin, mutta ohjaavat tutkimusprosessia taustalla tehden päätöksiä siitä, mitä voidaan ja kannattaa tehdä.⁵⁸ Käytännössä tutkimushankkeeseen palkatut henkilöt ”omistavat” tutkimusmenetelmän, valitsevat aiheet, tallentavat aineiston (tai päättävät miten aineisto tallennetaan) ja raportoivat hankkeesta alussa asetettujen tavoitteiden mukaisesti.⁵⁹ Tämä ei ole välttämättä huono asia, sillä tutkija on oman alansa asiantuntija, jolla on vuosien opinnot ja usein myös työkokemus tutkimuksen tekemisestä. Vaikka osallistujia koulutettaisiin tutkimuksen tekemiseen, ei heillä usein ole, eikä mielestämme tarvitsekaan olla, samanlaista kiinnostusta tutkimuksen menetelmiä kohtaan kuin tutkijoilla.⁶⁰ Vaikka rahoittaja mahdollistaa osallistavan tutkimuksen tekemisen, se ei itsessään demokratisoi tutkimuksen tekemistä. Osallistavia menetelmiä voidaan käyttää tietoisesti tai tahtomatta kuvaamaan ”ulkopuolisten” tavoitteita osallistujien omina tavoitteina tai valtavirtaistuneita enemmistön näkökulmia pieniyhteisön näkökulmina.⁶¹ Tutkijalle on myös osallistavassa tutkimusprosessissa keskittynyt paljon pääomaa, taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista, suhteessa osallistujiin. Tämän valta-asetelman kieltäminen saattaa johtaa positivismiin kaltaiseen raportointiin, jossa tutkijan panos jää näkymättömäksi. Positivistisessa tekstissä valta-asetelmia peittelee passiivimuo- to, ja osallistavan tutkimuksen valtakuviot on mahdollista peittää uudelleenlaiseen jargoniin.

58 Byrne et al. 2009.

59 Mosse 2007.

60 Byrne et al. 2009; Meyer et al. 2003.

61 Mosse 2007.

Yhden suuren haasteen osallistavalle tutkimukselle tuo nykyinen hankkeistettu tutkimusmaailma ja akateemisen tutkimuksen trendit. Aidosti osallistujien kanssa yhteistyössä tehtävä tutkimus vaatii pitkäjänteisyyttä ja aikaa luottamuksen sekä riittävän osaamisen rakentamiselle. Kuten Byrne ym. toteavat, ”salamatutkimuksen” (*hit-and-run*) sijaan tarvitaan pitkäkestoista ja prosessiin perehtyvää tutkimusta, joka kunnioittaa tutkittavia ja tutkimuksen eettisyyttä.⁶² Tämä on kuitenkin jossakin määrin vaikea toteuttaa aikana, jolloin tutkimuksen rahoitus mahdollistaa monille tutkijoille vain lyhyet jaksot kentällä.⁶³ Tutkimusrahoituksen jaossa ja siten myös yksittäisen tutkijan urakehityksen kannalta uudet ”innovaatiot” sekä jatkuvat uudet aluevaltauksat ovat tärkeitä: asioihin syventymisestä ei palkita. Toisaalta tutkijoiden ja tutkittavien aikakäsitykset voivat olla hyvin erilaisia: aineistojen kokoaminen sekä niiden analyysi on työlästä, ja yhden kansainvälisen aikakauslehtiartikkelin tekeminen ja julkaistuksi saaminen saattaa kestää vuosia, mikä osallistujien kannalta on liian pitkä aika tulosten julki saamiseen. Osallistujien elämäntilanteet ja samalla mahdollisuudet osallistua saattavat vaihdella – esimerkiksi Projekti 1:n osallistujista useampi on työllistynyt hankkeen kuluessa, mikä on vaikuttanut suurestikin mahdollisuuksiin osallistua. Mahdollisesti vieraskielisinä teksteinä julkaistavat tieteelliset tekstit ovat usein myös kaukana tutkittavien arjesta ja toimeentulokamppailuista, eikä niiden sisältämä tieto siirry käytännön toimintaan ilman tieteellisen tiedon soveltamiseen tähtääviä jatkohankkeita.

62 Byrne et al. 2009.

63 O’Dell & Willim 2016.

Osallistavaan tutkimukseen liittyy myös sosiaalisen kanssakäymisen ja tutkimusetiikan haasteita. Miten tutkimusprosessissa saadaan esiin myös kriittisiä näkökulmia osallistujien toimintaan, kun tutkija ja osallistuja tutustuvat yhteistyötä tehdessään? Tätä aihepiiriä on pohdittu useammasta näkökulmasta (ainakin tutkijan ”neutraaliuden” vaatimuksen, yksityisyyden suojan sekä osallistujien tekijänoikeuksien näkökulmista) etnografisessa tutkimuksessa, mutta osallistavassa tutkimuksessa se nousee yhdeksi tärkeimmistä eettisistä kysymyksistä. Miten taataan kriittinen suhtautuminen kaikkien osallistujien (toki myös tutkijan) toimiin tutkimusprosessissa, jos kaikki pääsevät määrittelemään tutkimuksen tavoitteita ja kulkua? Mahdollistaako tämä esimerkiksi osallistuvan ryhmän tai organisaation sisäisten ristiriitojen tai epätasa-arvoisuuksien hiljentämisen? Entä millaisilla kokoon-tumisilla ja välineillä tällainen yhteinen suunnittelu käytännössä toteutetaan?

Myös yksilön suojaan liittyvät kysymykset tulevat esiin uudella tavalla. Erityisesti tutkimukseen osallistuvilla sidosryhmillä saattaa olla halu ja tarve kertoa avoimesti omasta osallistumisestaan, mistä saattaa seurata, että tutkimukseen osallistuneet yksilöt on melko helppo tunnistaa. Myös osallistujien ryhmän sisällä voi olla erilaisia käsityksiä siitä, mitä muista ihmisistä on sopivaa kertoa julkisesti ja mitä ei. Tutkija näkee myös osallistavan tutkimuksen tulokset helposti omasta näkökulmastaan ja saattaa siksi painottaa kaikkien osallistujien oikeutta tekijyyden esille tuomiseen, sillä tutkijalle on oman tutkimustyön jatkon kannalta tärkeää saada oma työpanoksensa näkyville. Yksilönä osallistuvalla taas jo tieto siitä, että oma ja oman viiteryhmän ääni pääsee kuuluviin

ja myönteinen muutos mahdollistuu sitä kautta, saattaa hyvinkin riittää ”palkkioksi” tutkimukseen osallistumiselle.⁶⁴ Tutkimuksen vaikuttavuus on monilta osin sidoksissa hyvin hoidettuun palauteprosessiin ja vuorovaikutuksen jatkamisen mahdollisuuteen tutkimuskentällä. Tähän vaikuttavat monet tekijät aina tutkijan ja tutkittavien onnistuneesta vuorovaikutuksesta tutkimusrahoituksen keston. Tärkeää kuitenkin on, että myös tutkimukseen osallistuvat kokevat hyötynensä tutkimuksesta tai kokevat hyödyttäneensä tutkimusta ja olleensa näin arvokkaita ja arvostettuja. Pidämme tätä molemminpuolista kunnioitusta ja yhteistä sitoutumista tärkeimpänä osallistavan etnologian piirteinä.

Osallistavan etnografian ohella antropologit ovat käyttäneet käsitteitä *sitoutuva* etnografia (*engaged ethnography*) sekä *uppoutuva* etnografia (*embedded ethnography*) kuvaamaan tutkijan ja kentän suhdetta sekä molemminpuolista osallistumista. Tulokintamme mukaan sitoutuvalla etnografialla viitataan usein yhteiskunnallisesti kriittiseen tutkimukseen, jonka tavoitteena on joko yhteisön etujen ajaminen tai jopa radikaaliin muutokseen tähtäävä aktivismi.⁶⁵ Kyse on siis oikeastaan tutkijan osallistumisesta edunvalvontaan, joka ulottuu taloudellisiin, laillisiin ja poliittisiin kysymyksiin, eikä niinkään tutkittavien osallisuudesta. Nähdäksemme uppoutuva etnografia puolestaan viittaa erityisesti juuri sidosryhmien ja tutkijan väliseen yhteistyöhön sekä jaettuun reflektoitavaan asenteeseen. Antropologit Lewis ja Russell ehdottavat etnografian uudeksi suunnaksi juuri uppoutuvaa etnografiaa, jossa tutkija ei vain osallistuisi tutkittaviensa arkeen

64 Esim. Suopajarvi 2016.

65 Low & Merry 2010; Clarke 2010.

olemalla läsnä (*being there*) fyysisellä kentällä, vaan toimisi osana refleksiivistä yhteisöä. He määrittelevät uppoutuvalle etnografialle kolme tunnusmerkkiä: 1) tutkija osana tiimiä 2) tutkijan oppimiseen orientoitunut ote ja 3) tiimin jäsenten ja tutkimukseen osallistuvien avoin ja refleктоiva toimintatapa.⁶⁶ Pidämme edellämainittua uppoutuvan etnografian mallia realistisempänä lähtökohtana kuin varsinaista osallistavaa tutkimusta, jossa osallistujien edellytetään olevan mukana tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa ja panostavan erityisen paljon aikaansa tutkimuksen edistämiseen.

⁶⁶ Lewis & Russell 2011.

LÄHTEET

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

Projekti 1:n tutkimusaineistot ovat toistaiseksi hankkeen hallussa Helsingin yliopistossa. Hankkeen materiaalit tullaan tallentamaan Yhteiskunnalliseen tietoarkistoon.

Projekti 2:n tutkimusaineistoja säilytetään toistaiseksi Helsingin yliopiston palvelimella. Haastattelut tullaan tallentamaan Lapin maakunta-arkistoon ja Saamelaisarkistoon projektin päättyessä.

JULKAISTUT LÄHTEET

Acharya, Lalatendu & Dutta Mohan Jyoti 2013. The Child Reporters Initiative in India: A Culture-Centered Approach to Participation. – Jan Servaes (ed.) *Sustainability, Participation & Culture in Communication: Theory and praxis*, 219–238. Bristol: Intellect.

Ahmed, Sara 2000. *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. London & New York: Routledge.

Aro, Laura 1996. *Minä kylässä: identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Banks, Ian & Koskinen-Koivisto, Eerika & Seitsonen, Oula 2018. Public Engagements with Lapland's Dark Heritage: Community Archaeology in Finnish Lapland. – *Journal of Community Archaeology and Heritage* 5(2): 128–137.

Bendix, Regina 2009. Heritage between Economics and Politics. – Laurajane Smith & Natsuko Akawa (eds.) *Intangible Heritage*, 253–269. London: Routledge.

Bourdieu, Pierre 1986. The Forms of Capital. – John G Richardson (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 242–258. New York: Greenwood Press.

Byrne, Anne & Canavan, John & Millar, Michelle 2009. Participatory research and the voice-centred relational method of data analysis: is it worth it? – *International Journal of Social Research Methodology*, 12(1): 67–77.

- Clarke, Kamari M. 2010. Toward a Critically Engaged Ethnographic Practice. – *Current Anthropology* 51(2): 301–312.
- Cleaver, Frances 2007. Institutions, Agency and the Limitations of Participatory Approaches to Development. – Bill Cooke & Uma Kothari (eds.) *Participation: The New Tyranny?*, 36–55. London: Zed Books.
- Cooke, Bill & Kothari, Uma 2007. The Case for Participation as Tyranny. – Bill Cooke & Uma Kothari (eds.) *Participation: The New Tyranny?*, 1–15. London: Zed Books.
- Davies, Charlotte Aull 2008. *Reflexive Ethnography: A guide to researching selves and others*. Second edition. London: Routledge.
- Gothóni, René 1997. Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua: Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*, 136–157. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Gubrium, Aline & Harper, Krista 2013. *Participatory visual and digital methods*. Walnut Creek (Calif.): Left Coast Press Inc.
- Helsti, Hilka 2000. *Kotisyntyisten aikaan: etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalituksen konflikteista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hickey, Sam & Mohan, Giles 2004. Towards participation as transformation: critical themes and challenges. – Samuel Hickey & Giles Mohan (eds.) *Participation: from tyranny to transformation? Exploring new approaches to participation in development*, 3–24. London: Zed Books.
- Hämeenaho, Pilvi 2014. *Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentamisesta*. Tutkimus 129. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Ilmonen, Kaj 2000. Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. – Kaj Ilmonen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi 42, 9–38. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kaijser, Lars 1999. Fältarbete – Lars Kaijser & Magnus Öhlander (red.) *Etnologiskt Fältarbete*, 24–40. Lund: Studentlitteratur.
- Kansalaisaloite-verkkosivu, <https://www.kansalaisaloite.fi/fi> (20.7.2017).

- Kaupunkilehti Ankkuri 25.11.2017. https://www.lehtiluukku.fi/lehti/kaupunkilehti-ankkuri/_read/25.11.2017/165469.html?p=4 (13.8.2018).
- Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus: agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu 1998. *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Helsinki: Hanki & Jää.
- Kvali MOTV: Tampereen yliopiston kvalitatiivisten menetelmien oppimisympäristö. Toimintatutkimus, kirjoittaja Arja Kuula. http://www.fsd.uta.fi/menetaelmaopetus/kvali/L5_4.html (26.7.2017).
- Lassiter, Luke Eric 2005. *The Chicago Guide to Collaborative Ethnography*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lawless, Elaine 1992. "I was afraid someone like you...an outsider... would misunderstand". Negotiating interpretive differences between ethnographers and subjects. – *Journal of American Folklore* 105: 302–314.
- Lewis S.J. & Russell, AJ 2011. Being embedded: A way forward for ethnographic research. – *Ethnography* 12(3): 398–416.
- Lillbroända-Annala, Sanna 2013. Kulttuuriperintö prosessina ja arvottamisen välineenä. – Tytti Steel, Arja Turunen, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Santikko (toim.) *Muuttuva kulttuuriperintö: Det föränderliga kulturarvet*, 19–40. Helsinki: Ethnos ry.
- Low, Setha M. & Merry Sally Engle 2010. Engaged Anthropology: Diversity and Dilemmas: An Introduction to Supplement 2. – *Current Anthropology* 51(2): 203–226.
- Marcus, George 2014. Etnografian uudet haasteet Writing Culture -liikkeen jälkeen. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*, 32–58. Helsinki: Ethnos ry.
- Meyer, Mechthild C. & Torres, Sara & Cermeño & MacLean, Lynne & Monzón, Rosa 2003. Immigrant Women Implementing Participatory research in Health Promotion. – *Western Journal of Nursing Research* 25(7): 815–834.

- Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Moser, Stephanie & Glazier, Darren & Phillips, James E. & el Nemr, Lamyia Nasser & Mousa, Mohammed Saleh & Aiesh, Rascha Nasr & Richardson, Susan & Conner, Andrew & Seymour, Michael 2002. Transforming Archaeology through Practice: Strategies for Collaborative Archaeology and the Community Archaeology Project at Quseir, Egypt. – *World Archaeology* 34(2): 220–248.
- Mosse, David 2007. 'People's Knowledge', Participation and Patronage: Operations and Representations in Rural Development. – Bill Cooke & Uma Kothari (eds.) *Participation: The New Tyranny?*, 16–35. London: Zed Books.
- Murchison, Julian M. 2010. *Ethnography Essentials: Designing, Conducting, and Presenting Your Research*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Murzyn-Kupisz, Monika & Dziątek, Jarosław 2013. Cultural heritage in building and enhancing social capital. – *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* 3(1):35–54.
- O'Dell Tom & Willim, Robert 2016. Kulttuurianalyysin ja etnologisen koulutuksen tavoitteiden uudelleenmäärittely: Kuinka tavoittaa uusia yleisöjä yliopiston ulkopuolella? – Jukka Jouhki & Tytti Steel (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi: Kohti avoimempaa tutkimusprosessia*, 43–80. Helsinki: Ethnos ry.
- Oinas, Tomi & Ruuskanen, Petri & Kankainen, Tomi & Anttila, Timo & Kivitalo, Mari 2018. Sosiaalinen pääoma ja yksilötason tulokehitys Suomessa. – *Sosiologia* 1/2018: 65–81.
- Olsson, Pia 2011. *Women in Distress: Self-understanding among 20th-century Finnish rural women*. European Studies in Culture and Policy Vol 11. Zürich: LIT Verlag.
- Otto, Ton & Smith, Rachel Charlotte 2013. Design Anthropology: A Distinct Style of Knowing. – Wendy Gunn & Ton Otto & Rachel Charlotte Smith (eds.) *Design Anthropology: Theory and Practice*, 1–29. London: Bloomsbury.

- Peltonen, Ulla-Maija 1996. *Punakapinan muistot: tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pöysä, Jyrki 1997. *Jätkän synty: tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Servaes, Jan 2013. Introduction: The kaleidoscope of Text and Context in Communication. – Jan Servaes (ed.) *Sustainability, Participation & Culture in Communication: Theory and praxis*, 1–23. Bristol: Intellect.
- Simpson, Faye. 2008. Community Archaeology under Scrutiny. – *Conservation and Management of Archaeological Sites* 10(1): 3–16.
- Snellman, Hanna 1996. *Tukkilaisen tulo ja lähtö: kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*. Oulu: Pohjoinen.
- Suopajarvi, Tiina 2016. Knowledge-making on 'ageing in smart city' as socio-material power dynamics of participatory action research. – *Action Research* 15(4): 386–401.
- Syvänen, Sirpa 2008. *Hyvinvoinnin ja tuloksellisuuden tekijät: yhteistoiminnallisen kehittämisen ideat ja aatteet*. Kansallisen työelämän kehittämisselma, raportteja 61. Helsinki: Tekes.
- Thomas, Suzie & Koskinen-Koivisto, Eerika 2016. "Ghosts in the background" and the "Price of the war": Representations of the Lapland War in Finnish museums. – *Nordisk Museologi* 2016/2: 60–77.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>.
- Whyte, William Foote 1943. *Street Corner Society: the social structure of an Italian slum*. Chicago: The University of Chicago Press.
- 1991. Introduction. – William Foote Whyte (ed.) *Participatory Action Research*, 7–15. Newbury Park: Sage.

- Whyte, William Foote & Greenwood, Davydd J. & Lazes, Peter 1991. Participatory Action Research: Through Practice to Science in Social Research. – William Foote Whyte (ed.) *Participatory Action Research*, 19–55. Newbury Park: Sage.
- YK:n *Lapsen oikeuksien sopimus* 1989, <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/> (20.7.2017).